

Néhány gondolat a környezetismeret tanításának, tanulásának múltjáról, jelenkori lehetőségeiről

Az iskola és a környezet kapcsolata napjaink iskoláit, nevelői/szülői munkaközösségeit is problémák elé állítja. A lemaradás, a „hátrány” újabb hátrányokat szül. A durva bánásmód, agresszivitás, alkoholizmus, kábítószer a gyermekek közül is szedi áldozatait. A rendezetlen családi környezet – munkanélküliség, elvált szülők, lakótelepek szűkös mozgástere – az egyébként jószándékú gyermeket is magatehetetlenségre, unatkozó tétlenségre kárhoztatja. A hiányzó környezeti feltételeket – tisztelet a kivételeknek – a legtöbb iskola képtelen önerőből biztosítani. Az iskolák igazgatói, tanárai sokszor nincsenek kellőképpen felkészülve/felkészítve a környezeti titkok kibogozására, kezelésére, az elkerülhetetlenül szükséges változtatásokra. Nem tudni: Meddig ér a „takaró”? Milyen hatékony javaslattal segíthetnénk a rászorulókon? A legrosszabb tanácsadó a magatehetetlen „beletörődés”. A hátrányokat nem halmozni, tartósítani, konzerválni kellene, hanem hatékony javaslatokkal felkelteni a gyermek önbizalmát, érdeklődését, tenniakarását. Lássunk mindegyikre példát:

1. A hátrányokat tovább fokozzuk, konzerváljuk, ha folyton csak a kilengést, rosszkorodást, szadista brutalitást idézzük évszázadok iskoláinak belső életéből. (1.)^{*}

2. Javaslatok a környezeti hátrányok csökkentésére:

a) A gyermeknevelés „legújabb” módszere – anno 1913. (2.)

„Magszívlelendő példával járt elől néhány fővárosi gyermekbarát, akik azt kérték a fővárosi tanácstól, engedjen át néhány hold területet a szabadban a gyermeknevelés céljaira. Arról van szó, hogy a tanítónők és óvónők vezetésével kint játszhassanak a gyermekek. A terv készítői egy színész és két újságíró, természetesen tehát, hogy a nevelés bizonyos artisztikus jelleggel kerülve magasabb, intelligens szempontok szerint van megtervezve.

Ebben a keretben megtalálja majd a pedagógus-tanár éppúgy a maga érvényesülését, mint ahogy hosszas magyarázat nélkül az orvos, de helye van az agrárembereknek is a munkában, akik gyümölcscsel látják el a telepet; a filantróp suszternek, akivel cipőt foltoztatnak...

Ott, ahol van hozzávaló vezető, apró művészeti pepecseléssel lehet fejleszteni a gyermekek artisztikus érzéseit...” – írták a javaslatban.

b) A kevés gépkocsi, a ritkább vasúthálózat, a lassú közlekedés következtében az 1900-as évek pedagógusa jól megfigyelhette környezete népszokásait, élővilágát; gyűjtött, kutatott, búvárkodott. A természet titkainak vizsgálatába tanítványait is bevezette (3.). Tóth József Redl Gusztávról írja:

„A környék fáradhatatlan tudós kutatója

Az előzőekben már utaltam arra, hogy minden róla szóló írás, méltatás kiemeli tudományos munkásságát. Hogyan szerezte az átlagon jóval felüli természettudományos ismereteit? Egészen biztosan vasszorgalommal, autodidaktaként. Ehhez sok könyvre volt szüksége, tehát igen gazdag könyvtára lehetett. Ezeknek jó része feltehetően német nyelvű volt.

A következő idézetek két ilyen méltatásból származnak: »Figyelme, érdeklődése azonban mindinkább a természettudományok felé fordul, s elmélyed a természet országainak tanulmányozásában. Kutatja, gyűjti az ősidők emlékeit, kövületeket, csigákat.

* A sorszámok a hivatkozott szakirodalomra vonatkoznak.

Tanulmányozza vidékünk madárvilágát, de legtöbb odaadással a vidék rovarvilágával foglalkozik. Nincs a vidéknek rovarfaja, amelyet nem ismert volna, s némely fajról ő állapította meg először, hogy annak képviselői vidékünk faunájához tartoznak. Összegyűjtötte mezei, erdei virágait, a gyűjteményében elhelyezhető egyéb növényeit.«”

c) A rendszeres bűvárkodások, séták tapasztalatait az iskola gyakorlókertjében is folytatták. A megtermelt javakat értékesítették, gazdálkodtak. (4.) Tóth József Redl Gusztáv gyakorlati tevékenységének eredményeiről, a termelt mennyiségéről:

„175 l. Muskotály	12 frt/hl
232 l. Veltellini	14 frt/hl
640 l. Burgundi fekete	16 frt/hl
458 l. Porugini	16 frt/hl

A későbbi években is rendszeresen hirdeti eladásra az iskola gyakorlókertjében termelt bort. Az aztán következő években a gyakorlókert már nem okozott gondot neki, mert 1884. februárjában a miniszter Vastagh János nevezte ki az iskola gazdaságtan tanárává, aki aztán a gazdaságot példásan vezette. Ebből az időből megmaradt az iskola 1885-86. évi költségvetése, mely azt mutatja, hogy az iskola anyagi ügyeit gondosan tervezte és kezelte a szaktanárokkal együtt. Ezt megerősíti az 1890. október 5-i képviselőtestületi ülés jegyzőkönyve, amikor is bemutatja 1889/90. tanévről a számadást és az 1891. évi költségvetést.”

A XX. század felgyorsult közlekedése (gépkocsi, vasút, légi közlekedés) kevésbé kedvez a lassú, aprólékos bűvárkodásnak, megfigyeléseknek. A gyermek figyelmét is nehezebb pepeselő bűvárkodásra serkenteni. A napjainkban divatos átcsoportosítások, körzetesítések, iskolaösszevonások következtében sok gyerek és pedagógus tömegközlekedési eszközökön száguld iskolája felé.

A XXI. század rohanó gyermeke, pedagógusa számára két korszakalkotó vívmány vehető igénybe a kíváncsiság, érdeklődés kielégítésére:

1. Fotóalbumok, diafilmek készítése. A fényképezőgép hordozható. A felvétel a másodperc törtrésze alatt elkészül. Merítőhálóval, rovarhálóval, ásóval, késsel nehezebb a gyűjtőmunka.

2. Napjainkra már a kistelepüléseket is elérte a könyvesboltok, könyvtárak hálózata. A célirányosan összeválogatott állomány nem igényel külön szertári helyiségeket az iskolában. A könyv első kézből tájékoztat a megtörtént/megtörténhető eseményekről, epizódokról, történetekről; gazdag választékot kínál szemléltető képek, munkatechnikák sokféleségéről; összefoglaló enciklopédiák, lexikonok segítik a gyors felidézést a tanult, látott, tapasztalt ismeretekről. (Az Internet egyetlen szépséghibája a helyhezköttöttség.) Könyvet még egy buszmegállóban is lehet olvasni.

Az olvasás közben felcsigázott kíváncsiság, képzelet is igényelné a lassúbb aprólékos műveleteket – számítások, mérések végzése; szerkesztések, rajzok, festmények, bábok, jelmezek, technikai modellek készítése; növények ápolása; állatok gondozása, ének, tánc, drámajáték, elektromos szerelések, szemináriumok, beszélgetések stb. (5.) A következő ismét egy figyelemreméltó észrevétel:

„A sasok nem lépcsőn repülnek a magasba

A pedagógus alaposan megtervezte módszerét: tudományosan felállította a lépcsőfokokat, amelyek szerinte lehetővé teszik a tudás különböző szintjeinek az elérését; lemérte a lépcsőfokok magasságát, hogy alkalmazkodjanak a gyermekléptek hosszúságához; megfelelő helyeken pihenőket iktatott be, ahol a gyerekek kifújhatják magukat, a kezdőknek pedig felállította a támasztó korlátokat.

Áztán ő, a pedagógus dühbe gurul és haraggal átkozódik, ha a tudományosan kimunkált lépcsőfokok ellenére a gyerekek figyelembe sem veszik gondos előkészítő munkáját.

Haragszik, mert minden simán ment, amíg ott volt, és ellenőrizte a módszeres haladást a lépcsőn, fokról fokra, a pihenők betartását, a korlát használatát. De mikor egy pillanatra eltávozott, micsoda romlás, micsoda rendetlenség!

Csak azok haladtak módszeresen felfelé, fokról fokra a korlát segítségével, akiket az iskola már kellőképpen megfertőzött tekintélyével épp úgy, mint a juhászok, amelyek a mindennapi életben a mester passzív követésére vannak dresszírozva, örökre le kell mondaniuk saját életritmusukról, nem ugrálhatnak a mezőn, nem kószálhatnak az erdők sűrűjében.

A gyermekcsoport a nevelő távozása után visszatért saját ritmusához és szükségleteihez: az egyik négykézláb mászott a lépcsőn, a másik kettesével szedte a fokokat, kihagyva a pihenőket is, néhányan még hátrafelé is megpróbáltak felkapaszkodni és valameddig el is értek.”

Az életközeli iskola megvalósítása a XX. század eleji aprólékos munkatechnikák és a XXI. században felgyorsult munkatechnikák hozzáférhetőségén áll vagy bukik. Az életközeli gyakorlatokban átjárhatóbbá válnak a tantárgyi és időkeretek, a tankötelezettség tanszabadsággá szelődik, tankönyv csak „mankóul” szolgál a szabadon választható könyvek birodalmában, a tanterem berendezése sokoldalú munkavégzést biztosít (számolás, mérés, szerkesztés, agyagozás, rajzolás, festés, drámajáték, iskolaújság szerkesztése stb.), a tanár és tanítvány munkatársi viszonya következtében a pedagógus többet törődhet egyedi esetekkel is, az ismeretszerzés és tapasztalatszerzés tanteremben kívül is folytatódik (gyakorlókert, barkácműhely, természetkutatás, táboriskola).

Az életközeli lehetőségének megtorpanása bénítólag hat a könnyen elérhető információhordozók – könyvek, folyóiratok, fotók, videók, filmek, Internet stb. – által felcsigázott gyermeki kíváncsiságra, érdeklődésre. Hol vannak már a XX. század elejének gyakorlókeretei, kézműves munkatermei? Az ezredfordulóra kihalt az oktatóiskola, a nevelőiskola és a munkaiskola szintézisét reprezentáló, három évtizedet (1969–1999) megérett Szentlőrinci Iskolakísérlet minden vívmánya, struktúráját alkotó eleme – 1. tanítás-tanulás, 2. értékteremtő munka és az értékekkel való gazdálkodás (gyakorlókert, ipari tanműhely, iskola-bolt), 3. a „nevelők” közéleti tevékenysége (a közügyek intézése), 4. a tevékeny szabadidő-felhasználás intézményesen biztosított lehetősége. Lásd: Óraterv, tantárgyak (6.), Kötetlen órák (7.) (részletek, szemléltető válogatás a szentlőrinci iskolai dokumentumokból).

Óraterv, tantárgyak

Tantárgy/osztály	1.	2.	3.	4.	5.	6.
Anyanyelv	10	8	8	7	3	3
Matematika	5	5	4	4	4	4
Idegen nyelv					3	3
A természet és a társadalom fejlődése (TTF)					2	2
Általános gazdasági ismeretek (ÁGI)	1	1	2	2	2	2
Művészet		1	1	2	4	4
Ember és természet (TKF)		1	2	3	2	2
Ének-zene-tánc	1	1	1	1		
Testnevelés és sport	3	3	3	3	3	3
Összesen	20	20	21	22	23	23

- 1.1. anyanyelv,
- 1.2. matematika,
- 1.3. orosz (ill. más idegen nyelv).

2. A társadalmi gyakorlat belső összefüggéseit elemi fokon (de teljességgel) tükröző ismeretek:
 - 2.1. a természet és a társadalom fejlődése,
 - 2.2. általános gazdasági ismetek,
 - 2.3. művészetismeret.
3. Az egyén társadalmi feladatait tudatosító ismeretek, tevékenységek:
 - 3.1. mindennapos testnevelés,
 - 3.2. a születéstől a felnőttkorig.
4. A kísérleti iskolát az aktuális iskolarendszerrel összekapcsoló tevékenységek:
 - 4.1. művészeti gyakorlatok,
 - 4.2. természetkutató foglalkozások.

Kötetlen órák

A szentlőrinci program a tanítás-tanulás területén a kezdetektől alkalmazta a kötetlen órák technikáját. Az eredeti koncepció szerint a tanórák mintegy 30%-át előre nem tervezetten a csoport igénye és a tanár elképzelése szerint lehetett szabadon felhasználni a tanítási folyamat bővítésére.

A kötelező és a szabad viszonya jelent meg ebben a technikákban, s a viszonyt és az arányokat mindig a gyakorlat határozta meg.

Összhangban volt ez a technika azzal, hogy a szentlőrinci tanítási-tanulási program deklaráltan nem kívánt befejezett tudást, műveltséget adni, hanem megnyitni a tanulást, a művelődést, az önművelés „örök” folyamatát.

A sokoldalú tevékenységrendszer feltételeinek biztosítása nélkül csökken a gyermek olvasási kedve is. A napközi otthonok is inkább „gyermekmegőrző” szerepet töltenek be. Képtelenek kielégíteni a barkácsolás, természetkutatás, technikai modellezés, kertészkedés, állatgondozás, preparálás stb. feltételeit. A lakótelepek, családi házak mozgástere is szűkös. Az érdeklődési kör beszűkülése miatt a magatehetetlenül unatkozó gyerek erőszakos, dohányzó, alkoholisták „környezetbeteg” lesz. A „környezetbeteg” állapotból már gyakran csak a börtön kapui nyílnak meg előtte. Ilyen körülmények között a környezet „betegít”.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Módszertani Közlemények 2007/5. szám. 195. p. Dr. Oláh János: Képek két évszázad iskoláinak belső életéből az irodalomban.
2. Új Katedra 1993/94. február: A gyermeknevelés „legújabb” módszere – anno 1913. (Zalavármegyei Hírlap 1913. ápr. 13.)
3. Tóth József: Redl Gusztáv 1853–1917. 40. p.
4. Tóth József: Redl Gusztáv 1853–1917. 26. p. (Tapolcai Városszépítő Egyesület, 1992.)
5. Celestin Freinet: Máté mondásai. 10. p. (Kemény Gábor Iskolaszövetség, Szivárvány Gyermekeház, Pécs, 1999.)
6. Gáspár László és munkacsoportja: „Szentlőrinc” tantervsalád. 8-9. p. (Kemény Gábor Iskolaszövetség, 1997.)
7. Gesztesy Zsuzsa–Kocsis József: Szentlőrinci pedagógiai technikák gyűjteménye. 64. p. (Kemény Gábor Iskolaszövetség, 2001.)

AJÁNLOTT IRODALOM

- Winkler Márta: Kinek kaloda, kinek fészek. SHL, Hungary Kft., 2000.
David Attenborough: Élet egyenes adásban. Kossuth Kiadó, 2004.
A. S. Neill: Summerhill. A pedagógia csendes forradalma. Kétezerégy Kiadó, Piliscsaba, 2005.
Miklós Malvina (szerkesztő): Barangolás az állatvilágban. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., Debrecen, 2004.
Lányi György: Állatkedvelők kézikönyve. Natura, 1985.
Csaba Emese (főszerkesztő): A természet ezernyi csodája. Reader's Digest Kiadó Kft., Budapest, 2002.
Csaba Emese (főszerkesztő): Világjárók lexikona. Reader's Digest Kiadó Kft., Budapest, 1998.
Galambos Tibor: A Világűr képekben. Móra Könyvkiadó, 1983.
Pap János: Kis történetek tudósokról, feltalálókról. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1973.
Michael Wright és Mukul Patel (szerkesztette): Így működik a harmadik évezred technikája. Pécsi Direkt Kft., Alexandra Kiadó, 2004.
Adam Stodowy: Szeretek barkácsolni. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1984.
Pálffy Katalin (főszerkesztő): Látnivalók Magyarországon. Well-Press Kiadó, Miskolc, 2001.
Yehudi Menuhin és Curtis W. Davis: Az ember zenéje. Zeneműkiadó, Budapest, 1981.
Peter Boxall: 1001 könyv, amit el kell olvasnod, mielőtt meghalsz. Gabo Kiadó, 2007.
Körmendi Ágnes (magyar változat): 5 nyelvű képes szótár. Mérték Kiadó, 2005.
Judith Mann: Barangolás a tudományok világában. Panemex Kft., Budapest, 2000.
Gerard Durrell–Lee Durrell: Az amatőr természetbúvár. Gondolat Kiadó, Budapest, 1987.
Csaba Emese (főszerkesztő): Az általános műveltség képes szótára. Reader's Digest Kiadó Kft., Budapest, 2001.

TISZTELETTELJES KÉRÉS ELŐFIZETŐINKHEZ!

Bízunk abban, hogy továbbra is töretlen támogatói, előfizetői maradnak lapunknak. Ennek reményében kérjük minden kedves Előfizetőnket, régiket és újakat, hogy a 2008. évi előfizetési díjat, amely 1500 forint, az alábbi számlára befizetni szíveskedjenek: OTP Csongrád Megyei Igazgatóság, Szeged, Módszertani Közlemények, 11735005-20003933.

Köszönjük megértésüket és támogatásukat.

A MÓDSZERTANI KÖZLEMÉNYEK KIADÓHIVATALA